

iz arhivske zakonodaje

Predlogi organiziranosti arhivske službe v sistemu državne uprave Republike Slovenije

Vladimir Žumer

Družbene spremembe v Republiki Sloveniji ter obsežne priprave na novo družbenoekonomsko in državnoopravno ureditev v letu 1990 odpirajo možnosti za spremembe na področju organiziranja kulturnih dejavnosti, s tem pa tudi arhivske. Potreba po spremembah se je kazala že dalj časa, na kar je opozorila tudi analiza Arhivsko gradivo in njegovo varovanje, ki jo je pripravil bivši Republiški komite za kulturo (Naravna in kulturna dediščina ter njeno varovanje v Sloveniji: gradivo Republiškega komiteja za kulturo/pripravil in uredil Jože Humer, Ljubljana 1989).

Ob številnih predlogih za reorganizacijo državne uprave in družbenih dejavnosti, ki so jih v letošnjem letu pripravili republiški upravni organi, smo tudi v arhivskih vrstah pripravili lastno vizijo boljše organiziranosti arhivske dejavnosti, s katero skušamo vplivati na nadaljnji razvoj. Predlogi so nastajali v povezavi z drugimi področji varstva naravne in kulturne dediščine. Pri tem naj opozorim zlasti na Predlog organiziranosti arhivske dejavnosti (dr. Jože Žontar, tipkopis 29. 1. 1990), Predlog organizacije Arhiva Republike Slovenije in arhivske dejavnosti v sistemu državne uprave (Vladimir Žumer, tipkopis 26. 1. z dopolnitvami 19. 2. in 6. 9. 1990) ter na referat mag. Petra Pavla Klasinca Na pragu velikih sprememb (objavljeno v Sodobnih arhivih XII., Maribor 1990, str. 7 - 9).

V načelu se zavzemamo za dograjevanje sistema varstva arhivskega gradiva v okviru varstva dediščine, ki temelji na sedanjih zakonski ureditvi varstva naravne in kulturne dediščine ter na podzakonskih aktih, ki urejajo arhivsko dejavnost ter na pozitivnih dosežkih arhivske stroke in službe. Številne reorganizacije v preteklosti, še zlasti, če so temeljile na idealiziranih upravnih organizacijskih modelih, niso prinesle napredka glede strokovnih, prostorskih in kadrovskih osnov izvajanja varstva arhivskega gradiva, temveč so ga celo za daljši čas ustavile. Izboljšala se je pravna ureditev varstva arhivskega gradiva, ne pa tudi njeno izvajanje.

Zavzemamo se predvsem za institucionalno in organizacijsko dograditev arhivske stroke v sistemu državne uprave, za urejeno financiranje ter za povečevanje z ostalimi strokami varovanja dediščine (muzejstvo, naravna in nepremična kulturna dediščina) na najvišji upravni ravni v republiki zaradi skupne pravne ureditve, načrtovanja, koordiniranja, financiranja, upravnega nadzora nad zakonitostjo itd. Takšna organiziranost in razvoj posa-

meznih strok varstva dediščine more prispevati k učinkovitejšemu varovanju različnih vrst dediščine, rezultati posameznih strok pa k boljši integralni prezentaciji dediščine.

Predlogi temeljijo na dosedanjih domačih in tujih izkušnjah arhivske službe in na naših realnih možnostih, kar pomeni, da se zavzemamo za dograjevanje arhivske organizacije, predvsem glede **vertikalne dograditve arhivske stroke**, glede delitve nalog in pristojnosti ter glede **statusa arhivov v sistemu državne uprave**.

Pri tem upoštevamo predvsem interese države, ki mora skrbeti za varstvo arhivskega gradiva, na drugi strani pa bodoči razvoj lastninskih odnosov ter bodočo državnoopravno in upravnoteritorialno ureditev, kar odločujoče vpliva na status arhivskega gradiva, še bolj pa na status in organizacijo arhivov in arhivsko mrežo v vsaki državi. Arhivsko gradivo je sicer treba zavarovati kot kulturno dediščino ne glede na lastninske odnose, vendar v primeru različnih oblik lastnine na različne načine, temu ustrezno pa organizirati tudi arhivsko službo.

Naši predlogi organizacije arhivske službe v Sloveniji so v kratkem naslednji:

1) **Država mora v celoti zagotoviti sistem in pogoje za varstvo arhivskega gradiva kot dela kulturne dediščine ne glede na izvor, čas nastanka, lastninski status, itd. Za varstvo arhivskega gradiva, ki je ali bo državna oziroma družbena lastnina mora država neposredno zagotavljati vse pogoje za učinkovito vertikalno organiziranostjo državne arhivske službe.** V tem smislu se poleg pristojnosti in organiziranosti Republiškega sekretariata za kulturo in tako imenovane Arhivske uprave Slovenije odpira predvsem vprašanje statusa Arhiva Republike Slovenije in regionalnih oziroma zgodovinskih arhivov. Prvi ima trenutno status republiške upravne organizacije. Drugi imajo status delovnih organizacij s področja kulture, s tem, da so njihove ustanoviteljice občine, njihovo redno dejavnost financira republika (od leta 1988), materialno osnovo (prostore, opremo) pa naj bi zagotavljale občine. Tako različne oblike statusa, različni ustanovitelji, razdrobljeno financiranje arhivov ob dejstvu, da imajo vsi arhivi enake strokovne naloge, le da so pristojni za gradivo, ki nastaja na različnih nivojih in območjih, je edinstveno v svetu. Povsod so namreč arhivi, ki varujejo predvsem arhivsko gradivo, ki je državna lastnina, državne institucije večinoma na področju kulture oziroma kulturne in na-

ravne dediščine, za katero zaradi širših in splošnih interesov družbe skrbi neposredno država (nacionalni oziroma centralni državni arhivi, državni arhivi in njihovi oddelki, specialni državni arhivi).

Zato predlagamo, da imajo vsi slovenski splošni in specialni arhivi enoten status »državnih arhivov« v obliki, ki se predvideva v sistemu državne uprave (državni zavodi, javni zavodi) s tem, da je ustanoviteljica republika. Pri tem ni potrebno deliti nalog arhivov na kulturne (okoli 90 %), upravne in druge naloge, ki jih opravljajo na podlagi javnih pooblastil (matične naloge) ter deliti sistem financiranja med republiko in občine. Še manj je sprejemljiva delitev arhivskega gradiva glede na nacionalni in lokalni pomen. Vse naloge arhivov sodijo v sistem državne uprave. Naš predlog argumentira tudi predvidena bodoča državnopravna ureditev, ki bo šla po zahodnem vzoru v formiranje občin kot samoupravnih oblastnih organov. Če občine ne bodo več državni oblastni organi, potem je nujno potrebno prenesti ustanoviteljstvo regionalnih arhivov na republiko oziroma državo ter v celoti tudi financiranje.

2) **Za varstvo arhivskega gradiva, ki je ali bo v privatni lasti občanov, društev, podjetij, verskih skupnosti, političnih strank, samoupravnih občin itd., mora država v novi zakonodaji predvsem zagotoviti učinkovit sistem pravnega varstva (razglasjanje arhivskega gradiva za zgodovinski spomenik, določiti upravne postopke v zvezi z varovanjem in tudi pridobivanjem tega gradiva v državne arhive, določiti način financiranja države, itd.).** Vsekakor si moramo prizadevati, da bo tudi arhivsko gradivo v privatni lasti prihajalo v državne arhive (primer Švedske).

Če bo šel razvoj v ustanavljanje gospodarskih, strankarskih, komunalnih in drugih privatnih arhivov, pa je poleg pravne zaščite potrebno zagotoviti vsaj enotno strokovno varovanje in obdelavo takšnega gradiva (primer Francije, ZRN). Tudi v takšnih primerih mora država prevzeti delež financiranja varstva, v primeru, če arhivsko gradivo proglasi za zgodovinski spomenik, in sicer neposredno iz proračuna ali pa posredno preko davčnih olajšav. V Sloveniji bi bilo na ta način potrebno najprej urediti status in financiranje Nadškofijskega arhiva v Ljubljani, Škofijskega arhiva pri Pokrajinskem arhivu v Mariboru, Škofijskega arhiva v Kopru, arhivov Univerze v Ljubljani in Mariboru itd.

3) **Republiški sekretariat za kulturo** naj bi bil za področje varstva naravne in kulturne dediščine zadolžen za:

- **izdajanje predpisov** s področja varstva naravne in kulturne dediščine,
- **izdajanje konkretnih upravnopravnih aktov** s tega področja (predvsem proglašanje arhivskega gradiva za zgodovinski spomenik),
- **izvrševanje upravnega nadzora** (nadzor nad zakonitostjo dela strokovnih organizacij in inšpekcijsko nadzorstvo),
- **spremljanje stanja** na področju varstva naravne in kulturne dediščine in predlaganja ustreznih ukrepov,
- **skrb za izvrševanje predpisov in izvajanje politike,**

- **odgovornost za stanje** na področju varstva naravne in kulturne dediščine ter oblikovanje in predlaganje ustreznih **politike** oziroma nacionalnega kulturnega programa ter koordinacija med posameznimi področji varstva dediščine,

- **zagotavljanje financiranja** varstva naravne in kulturne dediščine (za področje arhivske dejavnosti v celoti za prostore, opremo ter dejavnost, ki je predpisana z Zakonom o naravni in kulturni dediščini).

Iz dosedanjih predlogov ni razvidna notranja organizacija in sistemizacija del Republiškega sekretariata za kulturo. Predlagamo, da se za vsako področje naravne in kulturne dediščine oblikujejo resorji. V resorju za varstvo arhivskega gradiva bi morala biti sistemizirana dva delavca (pomočnik sekretarja in svetovalec sekretarja).

4) Predlogi upravnih organov pa tudi predlogi posameznih strok so si edini, da je potrebno za vertikalno dograditev strok v **sistemu državne uprave ustanoviti republiško strokovno-upravno organizacijo, ki bi opravljale razvojne, usmerjevalne, usklajevalne, izobraževalne in strokovno-nadzorne oziroma matične naloge** ali pa te naloge z javnim pooblastilom (vendar zakonsko dorečenimi nalogami, organizacijo, pristojnostmi in kadri) poveriti določenim inštitucijam (Zavodu Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine, Arhivski upravi Slovenije, Narodnemu muzeju Slovenije, posebnim nacionalnim muzejem, Zvezi muzejev Slovenije, Restavratorskemu centru Slovenije).

Enotno stališče posameznih strok na področju naravne in kulturne dediščine je, da se te strokovno-upravne naloge poverijo posameznim strokovnim inštitucijam, ki jih že opravljajo oziroma bi jih morale. Takšne strokovno-upravne organizacije morajo postati vezni člen med Republiškim sekretariatom za kulturo in zavodi. Jasno morajo biti opredeljene tudi njihove naloge, pristojnosti in organizacija v obeh smereh, če delujejo samostojno ali pri določenem zavodu.

5) Predlogi arhivov za učinkovitejšo vertikalno dograditev arhivske stroke v sistemu državne uprave predvidevajo in utemeljujejo **nujnost po republiški strokovno-upravni organizaciji (v predlogih jo sicer neustrezno imenujejo Arhivska uprava Slovenije), ki bo skrbela za strokovno usmerjanje in strokovni nadzor arhivske dejavnosti** na eni strani, na drugi pa bi nudila strokovno pomoč Republiškemu sekretariatu za kulturo. Gre predvsem za:

- teoretično in praktično reševanje in koordiniranje metodoloških vprašanj, ki se nanašajo na valorizacijo ustvarjalcev in dokumentarnega gradiva ter na strokovno obdelavo arhivskega gradiva,
  - informatizacijo v arhivih,
  - za izobraževanje delavcev v arhivih, vključno z opravljanjem strokovnih izpitov,
  - za vodenje evidenc za območje Slovenije,
  - za svetovanje glede konservacije in restavracije arhivskega gradiva ter arhivskih gradenj in opreme,
  - za usklajevanje evidentiranja arhivskega gradiva doma in v tujini ter objavljanja skupnih publikacij,
  - za nadzor strokovnosti dela v arhivih.
- Za opravljanje teh nalog je treba v okviru realnih

možnosti (finansiranje, kadri) najti ustrezno organizacijsko obliko, zagotoviti minimalno število strokovnih delavcev (6 - 8 delavcev) ter zakonsko določiti njene pristojnosti in pooblastila (tudi v odnosu do Arhiva Republike Slovenije kot republiškega arhiva).

Glede na realne možnosti predlagamo, da se Arhivska uprava Slovenije ustanovi pri Arhivu Republike Slovenije s statusom sektorja ter da se nanjo prenesejo dosedanje in nove naloge varstva arhivskega gradiva skupnega pomena (matične naloge) ter da se sistemizirajo in postopoma zasedejo naslednja delovna mesta:

- vodja
- svetovalec za informacijski sistem, republiške evidencije arhivskega gradiva ter strokovno obdelavo arhivskega gradiva
- referent za vodenje republiških evidenc arhivskega gradiva (višja strokovna izobrazba)
- svetovalec za valorizacijo arhivskega gradiva
- svetovalec za izobraževanje in skupne publikacije
- svetovalec za restavracijo, konservacijo gradiva ter prostore in opremo
- svetovalec za vprašanja organizacije, finansiranja, kadrovske zadeve, planiranje in pravna vprašanja
- administratorica.

Zaključek:

Prizadevanja za boljšo organizacijo in delovanje arhivske službe v Sloveniji gredo v smeri:

1. Učinkovitejšega in celovitejšega pravnega varstva arhivskega gradiva glede na njegov lastninski izvor (državna in privatna lastnina), ki bo vplival na režim varstva in na status arhivov.

2. Dograjevanja vertikalne organiziranosti arhivske službe v sistemu državne uprave z jasno določenimi nalogami Republiškega sekretariata za kulturo, Arhivske uprave Slovenije in arhivov kot državnih zavodov. S tem so povezana zlasti vprašanja enotnega statusa in finansiranja arhivov, v manjši meri pa vprašanja arhivske mreže in obstoja specialnih arhivov.

3. Šele, ko bodo ustavno in zakonsko urejena vprašanja lastninskih odnosov in sistem državne uprave na področju kulturnih dejavnosti, bo mogoče spremeniti in dopolniti zakon o naravni in kulturni dediščini ter arhivske podzakonske predpise v skladu s temi družbenimi spremembami ter glede na nova spoznanja arhivske stroke v zadnjih desetih letih.

V tem trenutku se srečujemo s številnimi predlogi organiziranosti in razvoja. Na srečo ugotavljamo, da so upoštevani tudi predlogi in argumenti arhivske stroke. Omenim pa naj dva konkretna rezultata:

1/ že v letu 1988 je bilo urejeno enotno finansiranje regionalnih arhivov na republiškem nivoju, ki trenutno teče preko Republiškega sekretariata za kulturo ter

2/ da je bilo v mesecu maju 1990 Arhivu Republike Slovenije priključeno arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva CK ZKS in Republiške konference SZDL obenem s strokovnimi delavci.

Bavarska arhivska zakonodaja

Vesna Gotovina

Bavarci imajo za razliko od nas samostojni arhivski zakon, ki je pričel veljati dne 1. januarja 1990 (Bayerisches Archivgesetz, Bayerisches Gesetz- und Verordnungsblatt Nr. 30/1989). V tem ekspoziju sem se omejila samo na člene zakona, ki najbolj aktualizirajo zakon.

Ta zakon velja samo za arhivsko gradivo v državnih arhivih in javnih arhivskih ustanovah (prvi člen).

V drugem členu zakona je definicija arhivskega gradiva, ki se glasi: »Arhivsko gradivo je vse gradivo, ki ima arhivsko vrednost, vključno s spisovnimi evidencami za uporabo, ki je nastalo pri oblastnih organih, sodstvu in drugih javnih uradih oziroma pri pravnih ali fizičnih osebah«. Iz tega člena je razvidno, da zakon ne velja za arhivsko gradivo, ki nastaja pri privatnikih oz. delniških družbah (Siemens, Krupp, BMW. . .)

Po zakonu obsega arhiviranje naslednje naloge: evidentiranje arhivskega gradiva, prevzemanje, določanje rokov hranjenja in varovanja, urejanje in popisovanje ter priprava arhivskega gradiva za uporabo in uporaba arhivskega gradiva.

V četrtem členu so našteje naloge državnih arhivov, ki so »strokovne ustanove in se ukvarjajo z vsemi področji arhivske stroke«. Po določbah zakona so dolžni arhivirati gradivo oblastnih organov, sodstva in drugih javnih uradov dežele Bavarske. Te naloge veljajo za arhivsko gradivo Bavarske in njenih pravnih predhodnikov.

Državni arhivi arhivirajo na podlagi dogovorov z drugimi javnimi uradi ali fizičnimi osebami tudi njihovo gradivo, če za to obstaja javni interes.

Državni arhivi svetujejo oblastnim organom, sodstvu in drugim javnim uradom dežele Bavarske pri upravi in varovanju gradiva, svetujejo in pomagajo nedržavnim lastnikom arhivskega gradiva pri varovanju in pri pripravi le-tega za uporabo, če obstaja za to javni interes.

Peti člen govori o arhivarjih pri ustvarjalcih arhivskega gradiva. Ti so v »časni službi varovanja arhivskega gradiva«. Arhivarji morajo varovati poslovne tajnosti. Na zahtevo državnega arhiva izdajajo uradne dokumente, risbe, slikovne opise, sezname, zapise pravnih predhodnikov. . .

Šesti člen zakona govori o predlogu za prevzem arhivskega gradiva v arhiv. Oblastni organi, sodišča in drugi javni uradi dežele Bavarske ponudijo državnemu arhivu gradivo, ki ga pri svojem poslovanju ne potrebujejo več. Določeno je tudi, da se arhivsko gradivo prevzema po 30 letih od nastanka, seveda, če ni s predpisi drugače določeno. Med arhivom in ustvarjalcem gradiva se sklene pogodba. Arhiv in pristojno ministrstvo lahko odklonita gradivo, ki nima velikega javnega pomena in tisto, ki se vsebinsko podvaja; v takem primeru se vzame samo vzorčni primer. Kadar pa so podatki na nosilcih, ki potrebujejo posebne tehnične pripomočke za berljivost, jih prevzamejo skupaj z gradivom.